

ULUSLARARASI
BEDİÜZZAMAN SEMPOZYUMU

— V —

**Rîsale-i Nur'a Göre
Kur'ân'ın İnsana Bakışı**

24-26 Eylül 2000 - İstanbul - TÜRKİYE

ISBN: 975-8719-04-1

İnsanın Yabancılaşması: Tek Boyutlulaşma

Kadir Canatan*

1. Problemin tanımı

Çağdaş insan, uzun zamandır süregelen ve sonu kestirilemeyen yoğun bir yabancılaşma içinde bulunmaktadır. Hepimiz az veya çok bu sorunu yaşıyoruz. Her ne kadar bu sorun salt modern zamanlara özgü bir olgu değilse de, diğer zamanlardan farklı olarak yabancılaşma günümüzde inanılması güç boyutlar kazanmış ve buna rağmen hala insan idrakinin dışında kalmaktadır. Sorunu içinden çıkılmaz kılan da budur.

Yabancılaşma nedir ve neden önemlidir?

Felsefede Hegel ve Marx'dan bu yana kullanılan kavram, yirminci yüzyılda popülerlik kazanmıştır. Kelime anlamıyla yabancılaşma *kendini yabancı kılma* anlamına gelir. Rousseau, bu anlamda kullanmıştır. Fakat yabancılaşma daha sonra *delilik, çığırılık veya saçmalık* anlamında kullanılmaya başlamıştır. Felsefi an-

* Kadir Canatan (Araştırma Görevlisi), 1960 yılında Nevşehir - Hacıbektaş'da doğdu. Ankara Atatürk Lisesinden mezun oldu. Yüksek öğrenimini Rotterdam Sosyal Akademisi Etnik Azınlıklar Bölümünde ve Amsterdam Vrije Üniversitesinde Kültürel Antropoloji alanında yaptı. Araştırmacı, danışman ve serbest yazar olarak çalışmalarına devam etmektedir. Hollanda Utrecht Üniversitesinde Araştırma Görevlisi olarak çalıştı ve halen Hollanda Erasmus Üniversitesinde görev yapıyor.

Yayınlanmış telif ve tercümelemleri şunlardır:

Göçmenlerin Kimlik Arayışı, 1990

Üçüncü Dünya ve Çevre, 1990

Entegrasyon Politikası, 1993

Avrupa'da Müslüman Azınlıklar, 1995

Bir Değişme Süreci Olarak Modernleşme, 1995

Din ve Laiklik, 1998

lamda yabancılaşma insanın zihinsel, maddi ve kurumsal-toplumsal ürünlerinin nesnel ve özerk bir güç haline gelerek, kendine karşı gelişme süreci olarak tanımlanabilir. Bu süreç sonunda insan kendi yarattığı şeyler karşısında edilgen bir nesne konumuna düşmekte ve bir anlamda onların kölesi olmaktadır. O halde yabancılaşma bir köleşme sürecidir ve insanın kendi kendine kurduğu bir tuzaktır.

Yabancılaşmanın belirli bir süreç izlediğini söyleyebiliriz: İlk aşamasında insan, kendi enerjisini nesnelere aktararak dışsallaştırmaktadır. İkinci aşamada dışsallaşan şeyler, özerklik kazanarak kendi başına hareket etmeye başlamaktadır. Bu aşamada insan nesnelere üzerindeki denetimini kaybetmiştir. Üçüncü aşamada ise, insan denetiminden çıkan şeyler bizzat insanı da teslim almaktadır. Bu noktada yabancılaşma, içinden çıkılması zor bir bilmece haline gelmektedir: Başlangıçta özne olan insan, bu noktadan itibaren nesne konumuna düşmektedir.

Hegel açısından yabancılaşma, "Mutlak Ruh"un hareketi içinde kaçınılmaz bir oluşumdur ve bu diyalektik süreç içinde kendiliğinden aşılmaktadır. Ona göre yabancılaşma marazi değil, doğal bir olgudur. Doğa, insan ve toplum varoldukça yabancılaşma da varolacaktır. Yabancılaşma, "Mutlak Ruh"un kendisini dışsallaştırması sürecindeki bir oluşumun ifadesi olarak zorunludur ve yine "Mutlak Ruh" tarafından kendine dönme sürecinde aşılacaktır.

Feuerbach, Hegel'in sistemini tersine çevirerek yabancılaşma sorununu somut insan kalıplarına dökmüştür. Ona göre "Mutlak Ruh" yabancılaşan insanın özüdür. İnsan, öznel olarak şeyleri kendi düşüncesinde yaratmakta ve daha sonra da ona tutsak olmaktadır. Tanrı, yabancılaşan insanın ifade biçimidir: İnsan önce kendisinin üstünde bir varlık tasarlamakta ve sonra da onun karşısında "kul" durumuna düşmektedir. Feuerbach'a göre insan özünü irade, akıl ve sevgiyle kavradıkça yabancılaşma aşılmaktadır.

Marx, evrensel ve soyut bir insanın özünü arama girişimini terkederek, yerine somut insanı koymaya çalışmıştır. Ona göre insanı insan kılan emeğidir. Emek sayesinde insan, yeni bir evren yaratmaktadır. Ancak nesnelleşen ve böylece maddi bir güç haline gelen emek, aynı zamanda insan için de bir tuzaktır. Çünkü emekçi çalıştıkça, emeği kendine yabancılaşmakta ve kendi aleyhine gelişmektedir. Emeğin yabancılaşması, insan yabancılaşmasının da temelidir.

Emek yabancılaşması, kapitalist üretim tarzında en yoğun şekline kavuşur. Bu sistemde emekçi, üretim araçlarının sahibi olmadığı için emek gücü bu araçlara sahip olan sermaye sınıfına transfer eder ve çalıştıkça onu zenginleştirir. Sermaye zenginleştikçe emekçi yoksullaşır. Demek ki emeğin yabancılaşması, bir yandan varıllık diğer yanda ise yoksulluk yaratarak iki kutup oluşturur. Marx, yabancılaşmanın aşılmasında tüm umudunu, bu iki kutup arasındaki sınıf savaşına ve bu savaş sonucunda emekçinin bu savaşı kazanmasına bağlamıştır.

Marx, her ne kadar emek yabancılaşması üzerinde durursa da ona göre bu yabancılaşma biçimi *insanın insana yabancılaşmasını* da beraberinde getirmekte ve insan türünün yabancılaşmasına yol açmaktadır. Türsel varlığına yabancılaşan in-

san, ekonomiyi insan yaşamının en yüce amacı haline getirerek, gerçek ahlaki değerlerden de uzaklaşır ve tüm değerleri de yozlaştırır. Yabancılaşma sonucunda tüm zihin ve fizik yeteneklerini kaybeden insan, netice de kendi bilincinde ve kendi kendine etkin olan bir metadan farksız hale gelmektedir.

1960'lı yıllarda kendinden çokça söz ettiren Herbert Marcuse, ileri kapitalist toplumlarda artan refahla birlikte yabancılaşmanın da arttığını şu sözlerle dile getirmektedir. *"Bu uygarlık üretiyor; bu uygarlık konforu artırmaya ve yaymaya yeteneklidir; gereğinden fazla olanı gereksinme haline getirmeye, yıkımı yapıcı kılmaya yeteneklidir.. İnsanlar birbirlerini mallarıyla tanıyorlar; ruhlarını otomobillerinde, ses cihazlarında, iki katlı evlerinde, mutfak eşyalarında buluyorlar."* Marcuse'ye göre teknolojik medeniyet kapalı bir düzen oluşturarak güdümlü bir toplum yaratmaktadır. Marx'ın zıddına Marcuse, işçi sınıfının karşı çıkma ve düzeni aşma gücünü kaybettiğini ve tam tersine düzene entegre olduğunu ileri sürer. Aşma gücünü yitiren modern toplumu ve insanı Marcuse, "tek boyutlu toplum" veya "tek boyutlu insan" olarak adlandırmaktadır.

İslam düşünürleri, yabancılaşma sorununu, bu kavramı kullanmasalar bile iki farklı boyutuyla ele almışlardır. İlk boyut, insanın psişik iç dünyası ve egonun açmazlarıyla ilgili olan boyuttur. Felsefeden tasavvufa kadar İslami disiplinlerin başat konusu insan egosu ve bunun dinamikleridir. Bu temelden insana yaklaşım, İslam toplumlarında eğitim, terbiye, yönetim ve ahlaki yaşam başta olmak üzere insan ilişkilerinin her alanına damgasını vurmuştur.

İkinci boyut, toplumsal boyuttur ve toplumsal süreçlerin insan üzerindeki etkilerini içerir. Bu bağlamda İbn-i Haldun, tıpkı çağdaş düşünürler gibi refah ve bollukla karakterize edilen uygar (umran) yaşamın insan ahlak ve psikolojisi üzerindeki etkilerini başarılı bir şekilde ele almıştır. Onun yüzyıllar öncesinden söylediği şu sözler, adeta modern toplum eleştirilerini andırmaktadır.

"Hadariler (yerleşikler), çeşit çeşit haz ve zevklerle, refahın getirdiği adet ve alışkanlıklarla, dünyaya ve maddi çıkarlarına yönelmişler, bunda ısrar ettikleri için bir çok huy ve kötülüklerle neflerini kirletmişlerdir. Bu durum onları hayır ve faziletten geri bırakmıştır. Hatta hareketlerindeki haşmet ve saygı da tükenip gitmiştir. Bunun için bir çoğu toplantılarda, büyüklerin ve mahremlerin yanında bile pis küfürler savurmaktan çekinmezler. Saygıya yönelik yaptırımlar, onları bu tutumlarından vazgeçirmez. Çünkü kötü adet ve alışkanlıklar onlarda iyice yerleşmiştir. ¹"

Yozlaşma ve çözülmenin temelinde sahte ihtiyaçları ve refahı gören Haldun, sürekli artan ihtiyaçlar ve beklentilerin insanı bitkin düşürdüğüne başka bir yerde şu şekilde dikkat çekmektedir:

"Bu hayatın sonucu olarak daima talep ve ihtiyaçlar arkasından koşmak, birbiri ardınca halkı yorar, üstelik bu yükümlülüklerin çok çeşitlerinden birini elde ettikten

¹ Mukaddime, C. I. Sh. 420, Haz. Süleyman Uludağ, Dergah Yayınları, İstanbul 1982.

sonra, nefis diğer çeşitlerini de arzu eder. Bunun etkisiyle fısk ve fücür artar, meşru olsun veya olmasın geçim araçlarını elde etmek üzere her türlü çarelere başvururlar.”²

Düşünce tarihinde yaptığımız bu kısa gezinti yabancılaşma sorununun ciddi bir problem olduğunu ortaya koymaktadır. Düşünürlerin tanım, teşhis ve çözümleri farklı olmakla birlikte ortak yan, bu sorunun mutlaka aşılması gerektiği doğrultusundadır.

Acaba çağdaş dünyada Müslüman düşünürler insan yabancılaşmasına nasıl bakmakta ve bu sorunu nasıl tanımlamaktadırlar. Bir örnek olarak Said Nursi'nin görüşlerine bu noktada yaklaşmak ilginç olacaktır. Onun soruna nasıl yaklaştığını anlamak için önce, üstadın insan görüşüne ve problematiğine bir göz atmak gerekiyor. Zira onun yabancılaşmaya ilişkin görüşleri, bu problematik içinde saklıdır.

2. İnsanın ontolojik değeri ve statüsü

İnsanın evren içinde yeri ve pozisyonu nedir?

Her şeyden önce Said Nursi insanı, binlerce dünyalardan bir dünya olarak niteler, insan bir dünyadır; fakat o diğer dünyalardan farklıdır. Çünkü tüm dünyaların “merkezi” durumundadır ve diğerleri onun içindir.

“Sani-i Kadir, ism-i Hakem ve Hakimi ile, bu alem içinde binler muntazam alemleri derc etmiştir. O alemler içinde en ziyade kainattaki hikmetlere medar ve mazhar olan insanı bir merkez, bir medar hükmünde yaratmış. Ve o kainat dairesinin en mühim hikmetleri ve faydaları insana bakıyor” (30. Lema, sh.803)

Evren içinde bir evren olan insan, “alem-i ekber” olan kainatın bir benzeri ve küçük bir örneğidir, yani o “alem-i aşgar”dır.³ Bu küçük evren kainatın meyvesi olarak oldukça hassas, oldukça estetik (ahseni takvim) bir varlıktır.

Öyleyse insan bu benzersiz, merkezi konumunu neye borçludur? Said Nursi, bu konuda sadece insana özgü olan iki özelliğine dikkat çekmektedir:

1) İnsan, diğer varlıklardan farklı olarak kuşatıcı (camidarlık) bir varlıktır.

“Hatıra gelmesin ki, bu küçücük insanın ne ehemmiyeti var ki bu azim dünya onun muhasabe-i a'mali için kapansın, başka bir daire açılsın? Çünkü bu küçücük insan, camiiyet-i fitrat itibariyle şu mevcudat içinde bir ustabaşı ve dellal-ı saltanat-ı İlahiye ve ubudiyet-i külliyeye mazhar olduğundan, büyük ehemmiyet vardır” (Sözler, sh. 26.)

İnsanın camii (kuşatıcı) bir varlık olması, ona diğer organizmalarda mevcut olmayan korkunç imkanlar ve yetenekler bahşetmektedir. Başka varlıklar içgüdüleriyle sınırlı iken insan her türlü sınırlamaları aşan özgür ve aşkın bir varlıktır.

² Mukammedime, C.II, Sh.299, Haz. Zakir Kadiri Ugan, M.E. Yayınları, İstanbul 1986.

³ 20. Mektup, sh 453

“Cenab-ı Hak, kemal-i kudretiyle, nasıl birtek şeyden çok şeyleri yapıyor, çok vazifeleri gördürüyor, bir sayfada bin sayfayı yazıyor. Öyle de, insanı, pek çok enva yerinde bir nev-i cami halk etmiş. Yani, bütün enva-ı hayvanatın muhtelif derecatı kadar, bir tek nevi olan olan insan ile o vezaifi gördürmek irade etmiş ki, insanların kuvalarına ve hissiyatlarına fitraten bir had bırakmamış, bir fitri kayıt koymamış, serbest bırakmış. Sair hayvanatın kuvaları ve hissiyatları mahduttur, fitri bir kayıt altındadır. Halbuki insanın her kuvası, hadsiz bir mesafede cevelan eder gibi gayr-i mütenahi canibine gider” (26. Mektup, Sh. 503)

2) İnsanı, kainatın merkezi yapan diğer başkalığı, “yansıtıcı” (aynadarlık) olmasıdır. O, bize metafizik dünyadan ve tüm dünyaların sahibinden parıltılar yansıtan eşsiz bir aynadır. Bu aynadarlık, diğer varlıklar için de geçerli olsa bile, insanın özelliği bu görevi en iyi bir şekilde yerine getirmesidir.

“İnsan, ism-i Rahman-ı tamamıyla gösterir bir surettedir. Evet, sabıkan beyan ettiğimiz gibi, kainatın simasında bin bir ismin şualarından tezahür eden ism-i Rahman görüldüğü gibi ve zemin yüzünün simasında rububiyet-i mutlaka-i İlahiyenin hadsiz cilveleriyle tezahür eden ism-i Rahman gösterildiği gibi, insanın suret-i camiasında, küçük bir mikyasta, zeminin siması ve kainatın siması gibi yine o ism-i Rahman’ın cilve-i etemmini gösterir demektir.” (Lem’alar, Sh. 634)

İnsanın aynadarlık işlevi ile camidarlık işlevi arasında da sıkı bir ilişki vardır: İnsanın kuşatıcı olması, Mutlak Kuşatıcı olan Allah’ın bütün İsim ve Sıfatlarının tamamını az ölçeklerde de olsa yansıtmasını mümkün kılar. İşte bu özellikleriyle insan, ontolojik statüsü itibarıyla diğer varlıklardan üstün ve eşsizdir.

3. Diyalektik dünyalar: Evren ve İnsan

Neden üstün niteliklere sahip olan insan, yabancılaşma sorunu yaşamaktadır? Yabancılaşmanın kaynağı nedir?

Her ne kadar insan, varlık hiyerarşisinin tepesinde olması sebebiyle üstün bir varlık ise de bu ontolojik statü, ona kozmik ve ahlaki düzlemde hiç bir şeyi garanti etmez. Bu statü sürekli olarak “yeniden kazanılması” gerekli olan bir konumdur. Çünkü insanın diyalektik yapısı, bu statünün sürekli olarak yeniden kazanılmasını gerektirmektedir.

“Evet, bir çekirdekten koca bir ağaca kadar ne kadar mertebeler var; mahiyet-i insaniyedeki istidatta dahi ondan daha ziyade meratip var. Belki zerreden şemse kadar dereceleri var. Bu istidadatın inkişafatı, eibette bir hareket ister, bir muamele iktiza eder. Ve o muameledeki terakki zembereğinin hareketi mücadele ile olur. ... Yoksa, melaikeler gibi, insanların da makamı sabit kalırdı” (13. Lem’a, Sh. 618)

Said Nursi, evrendeki oluşumları anlamak için bizi, burada çatışan güçleri tanımaya çağırılmaktadır. Ona göre kainat iyilik ve kötülük güçlerinin çatıştığı bir arenadır. Bu çatışmalar, değişme süreçlerini de yönlendiren temel dinamiklerdir.

“Şu kainata dikkat edilse görünüyor ki, içinde iki unsur var ki her tarafa uzanmış kök atmış: Hayır-şer, güzel-çirkin, nef'-zarar, kemal-noksan, ziya-zulmet, hidayet-dalalet, nur-nar, iman-küfür, taat-isyân, havf-muhabbet gibi asarlarıyla, meyveleriyle; şu kainatta ezdad birbiriyle çarpışıyor, dâima tagayyür ve tebeddülata mazhar oluyor.” (29. Söz, Sh.239)

Nasıl “büyük evren”de bu çatışmalar yaşanıyorsa, küçük bir evren olan insanda da iyilik ve kötülük güçleri çatışmaktadır. İnsanın özvarlığı da bu zıt güçlerin bir savaşımlı alanıdır.

“İnsanda iki cihet var: Birisi, icad, vücut, hayır, müsbet ve fiil cihetidir. Diğeri, tahrip, adem, şer, nefiy, infial cihetidir. Birinci cihet itibarıyla insan arıdan, serçeden aşağı, sinekten, örümcekten daha zayıftır. İkinci cihet itibarıyla dağ, yer, göklerden daha güçlüdür. Onların çekindiği ve izhar-ı acz ettikleri bir yükü kaldırır.” (Sözler, Sh. 136)

Demek ki Said Nursi'ye göre insan, özvarlığında çatışmalar yaşayan “iki kutuplu” bir varlıktır. Üstelik bu çatışmada kötülük boyutu, kolayca iyilik boyutunun önüne çıkacak bir potansiyele sahiptir. İşte sorun da bu noktada düğümlenmektedir.

İnsan, benlik (ego) boyutuyla dünyaya yöneliktir. Bu insanın içkin boyutudur. İnsanı arza çeker ve onu Said Nursi'nin deyişiyle “arzileştirir”. Çünkü benlik, kötülüklerin kaynağı olduğu kadar, insan yabancılılaşmasının da içsel dinamiğidir. Eğer insan bu boyutuna teslim olursa, varacağı nokta “esfel-i safilin”dir. Esfel-i safilin, dikey çizgide bir düşüştür. Bu düşüş, insanın tekboyutluluşmasına neden olmaktadır. Said Nursi'nin düşüncesinde ve söyleminde “yabancılışma” dediğimiz olgunun tam karşılığı da budur.

İnsanı yabancılılaşmadan kurtaracak olan ikinci boyutu, yani aşkın boyutudur. İnsan ubudiyet boyutuyla ebedi hayata bakar. Eğer insan, iyilik güçlerini geliştirir ve dikey anlamda bir yükselmeyi başarabilirse bu, onu “ala-yı illiyyin”e çıkarır. Ala-yı illiyyin, manevi gelişme ve yükselmenin doruk noktasıdır. Bu noktada insan, “İnsan-ı Kamil” olur. İnsanı kamil, her türlü dünyevi bağılıkları ve yabancılışmayı aşmış olan özgür insandır.

Şu halde problematik açıktır: İnsan, özvarlığında bir savaşımlı yaşamaktadır. Bu savaşımın iki kutbu var. Ne zaman kötülük kutbu, iyilik kutbunu basırıp, zaferini ilan ederse, yabancılışma başgösterir. Yabancılışma, insanın ontolojik statüsünün altında bir ahlaki ve toplumsal seviyeye düşmesidir. Başka bir deyişle sorun insanın “tek boyutlu” bir varlığa dönüşmesiyle başlıyor. Tekboyutlu varlık, yabancılışmış bir varlıktır. Yabancılışmış insan, ne kuşatıcıdır ne de yansıtıcıdır. O, aşkınlığını yitirmiş ve “arzileşmiş”tir.

Said Nursi, yabancılışma olgusunu sadece içsel bir olgu olarak, psikolojik ve ahlaki bir sorun olarak ele almıyor. Yabancılışma, kendisine uygun bir sosyo-kültürel ve entellektüel bir ortam bulursa artmakta ve yoğunlaşmaktadır. İşte bu noktadan itibaren Said Nursi, bir toplum eleştirmeni olarak yabancılışmayı teşvik

eden düşünce ve koşulları irdelemektedir. Bu, onun çağdaş dünyaya karşı eleştirel bir söylem geliştirmesine neden olmaktadır.

4. Çağdaşlık ve yabancılaşma sorunu

Peki bu sorun çağdaş dünyada neden ivedilik kazanmıştır?

Said Nursi'ye göre "her zamanın bir hükmü vardır". Modern zamanın hükmü de, insani ilerlemeyi dikey boyuttan yatay bir boyuta çevirmiş olmasıdır. Bu zihinsel ve entellektüel dönüşümde felsefe önemli bir rol oynamıştır. Çünkü felsefe insanı ve onun benliğini yeniden tarif etmiştir: Bu tarife göre insan "mana-yı ismi"dir;

".. kendi kendine delalet eder; manası kendindedir, kendi hesabına çalışır hükmeder Vücudu asli, zati olduğunu telakki eder. Yani, zatında bizzat bir vücudu vardır, der. Bir hakk-ı hayatı var, daire-i tasarrufunda hakiki maliktir, zu'm eder. Onu bir hakikat-i sabite zanneder. Vazifesini, hubb-u zatından neş'et eden bir tekemmül-ü zati olduğunu bilir ve hakeza..." (30. Söz, Sh. 243)

Bu yeni tanımında insan, aşkın dünya ile ilişkisini kesmiş ve tek boyutlu bir varlık haline gelmiştir. Onun için dünya hayatı, başka bir dünya ile ilişkisi olmayan kapalı bir sistemdir ve bu sistem içinde, insan özerk bir varlıktır; kendi başıdır. Demek ki modern felsefenin (hümanizm) tarif ettiği özerk insan, tek boyutlu bir insandır.

Tekboyutlu insanın hedefi ise yatay ilerlemedir. Yatay ilerleme, Said Nursi'nin deyimiyle ehl-i dalaletin "terakki" zannettiği şeydir. Modern anlamda terakki:

".. hayat-ı dünyeviye'nin bütün inceliklerine girmek ve zevklerinin her çeşitlerini, hatta en süflisini tatmak için bütün letaifini ve kalp ve aklını nefsi emmareye musahhar edip yardımcı vermektir" (23. Söz, Sh. 137)

İnsanın tekboyutlulaşması, sonuçları ve maliyeti bakımından, sadece insan tekinin kendisi için değil, insanın başkalarıyla olan ilişkileri açısından da ağır olmuştur. Her şeyden önce kainata "mana-yı harfi" ile değil, "mana-yı ismi" ile bakan modern insan, "ne güzel yapılmış demek yerine, ne güzeldir diyerek", asli vazifesi yansıtıcılık (aynadarlık) olan kainatı, bu işlevinden uzaklaştırarak onu "tahkir" etmeye yönelmiştir.

"Çünkü şu mevcudatın ali bir makamı, ehemmiyetli bir vazifesi vardır. Zira onlar mektubat-ı Rabbanîye ve meraya-yı Sübhaniye ve memurin-i İlahiyedirler. Küfür ise, onları ayinedarlık ve vazifedarlık ve manidarlık makamından düşürüp, abesiyet ve tesadüfün oyuncuğu derekesine ve zeval ve firakın tahribiyle çabuk bozulup değişen mevadd-ı faniyeye ve ehemmiyetsizlik, kıymetsizlik, hiçlik mertebesine indirdiği gibi; bütün kainatta ve mevcudatın aynalarında nakışları ve cilveleri ve cemalleri görünen esma-i İlahiyeyi inkar ile tezyif eder" (23. Söz, Sh.136)

Bu yeni varlık tanımında sadece evren değil, bu evren içinde merkezi bir kounuma sahip olan insan da, hızla statü kaybetmeye başlıyor. Çünkü insan,

yansıtıcılık ve kuşatıcılık özellikleriyle, bu merkezi konuma sahip olmuştur. Bu özellikler ondan alındığı zaman sıradanlaşmakta ve diğer varlık katmanlarından hiç bir farkı olmayan bir nesne konumuna düşmektedir. Felsefenin tanımında insan, paradoksal bir konum almaktadır. Said Nursi bunu şu sözlerle ifade eder:

“Felsefenin halis bir tilmizi, bir firavundur. Fakat menfaati için en hasis şeye ibadet eden bir firavun- zelildir. Her menfaatli şeyi kendine rab tanır” (12. Söz, Sh. 50)

Bu sözler kanımca, yabancılaşmış insanı en iyi ifade etmektedir. Yine bir başka yerde Allah’a kulluktan vazgeçen insanın nasıl başka şeylere kul olacağını şu şekilde ifade etmektedir.

“Eğer yalnız Ona abd olsun, bütün mahlukat üstünde bir mevki kazanırsın. Eğer ubudiyetten istinkaf etsen, aciz mahlukata zelil bir abd olursun. Eğer enanietine ve iktidarına güvenip, tevekkül ve duayı bırakıp, tekebbür ve davaya sapsan, o vakit iyilik ve icat cihetinde artı ve karıncadan daha aşağı, örümcek ve sinekten daha zayıf düşersin; şer ve tahrip cihetinde dağdan daha ağır, taundan daha muzır olursun.” (23. Söz, Sh. 136)

Demek ki yabancılaşmış insan, sadece varlık alemi içinde kendi statüsünü düşürmekle kalmaz, hem de statüsünü düşürdüğü varlık dünyasına zarar vermeye ve onu tahrip etmeye başlar. Bu yönüyle yabancılaşmış insan daha yıkıcı ve yırtıcıdır.

“Nefsi emmare, tahrip ve şer cihetinde nihayetsiz cinayet işleyebilir. Fakat icat ve hayırda iktidarı pek azdır ve cüz’idir. Evet, bir haneyi bir günde harap eder, yüz günde yapamaz” (23. Söz, Sh. 136)

Yine yabancılaşmış insan sosyal ve beşeri ilişkilerinde de menfi davranmaya başlar. Çünkü toplumsal yaşamdaki ilkesi, hak değil kuvvettir. Bireysel çıkarları ve menfaatleri için kuvvet kullanmaktan kaçınmaz. Oradaki ilişkilerinde de egosunun hizmetindedir. Egosunun dışındaki herkesi düşman kabul eder.

Yabancılaşmanın aşılması “Kainata muhalif insan”

Çağdaş dünyanın yabancılaşmayı artırıcı etkilerine rağmen Said Nursi, bu sorunun aşılamayacak bir sorun olmadığı kanaatinindedir. Her şeye rağmen yabancılaşmadan kurtulmak mümkündür. Ona göre tekboyutlulaşmanın aşılması, yabancılaşmanın da aşılmasıdır. O halde çağdaş insan kaybettiği aşkın boyutunu keşfeder ve onu kazanmaya çalışmalıdır.

Yabancılaşma ve yabancılaşmanın aşılmasını Said Nursi, toprak altındaki bir çekirdeğe benzetmektedir. Eğer toprak altındaki çekirdek, ağaç olmak için potansiyel gücünü yeryüzüne çıkarmak ve gelişmek doğrultusunda kullanırsa bunu başarır

ve dar bir alemden geniş bir aleme açılır; aksi takdirde ise, orada çürüyüp hayatı fonksiyonlarını kaybeder⁴ İşte insan da böyledir:

“Eğer insan, şu dar alem-i arzide, hayat-ı dünyeviye toprağı altında o cihazat-ı maneviyesini nefsin hevesatına sarf etse; bozulan çekirdek gibi, bir cüz-i telezzüz için, kısa bir ömürde, dar bir yerde ve sıkıntılı bir halde çürüyüp tefessüh ederek, mes'uliyet-i maneviyeyi bedbaht ruhuna yüklenecek, şu dünyadan göçüp gidecektir.” (23. Söz, Sh. 137)

Oysa insan potansiyel imkanlarını dikey gelişme ve yükselme doğrultusunda kullanırsa, aşklaşma ve özgürleşme imkanlarını da elde edebilecektir. Said Nursi, “hakiki terakki” derken bu tür bir ilerlemeyi kastetmektedir.

“Evet, hakiki terakki ise, insana verilen kalb, sır, ruh, akıl, hatta hayal ve sair kuvvelerin hayat-ı ebediyyeye yüzlerini çevirerek, herbiri kendine layık hususi bir vazife-i ubudiyetle meşgul olmalarıdır. Yoksa, ehl-i dalaletin terakki zannettikleri, hayat-ı dünyeviyyenin bütün inceliklerine girmek ve zevklerinin her çeşitlerini, hatta en süflisini tatmak için bütün letaifini ve kalb ve aklını nefsi emmareye mu-sahhar edip yardımcı vermek değil, o terakki değil, sukuttur.” (23. Söz, Sh. 137)

Said Nursi, yabancılaşmayı aşmak ve insani yükselmeyi gerçekleştirmek için ikili bir yöntem önermektedir⁵ İlk yöntem, varlık ve varlık içinde ayrıcalıklı bir konumu olan insan üzerinde tefekkür etmektir. Tefekkür, insanın kendi konumu ve gayesi hakkında açık bir bilinç sahibi olması demektir. Bu bilinç, her şeyi Rahman'ın bir tecellisi ve ayeti olarak algılamaktır.

İkinci yöntem ise, bu bilincin gereği olan şükür hayata hakim kılmaktır. Şükür, tefekkürün uzantısında olan bir eylemdir; bu eylem aslında hayatın kendisidir, yani yaşam tarzımızdır. Bu iki işlem, insanı yabancılaşmadan ve tekboyutluluktan kurtaracaktır.

Said Nursi, yabancılaşmanın aşılmasına paralel olarak insanda olağanüstü değişiklikler beklemektedir. Böyle bir insan, “hadisatın tazyikinden” kurtulur ve hatta “kainata meydan okuyabilir.”⁶ Demek ki yabancılaşmanın aşılmasıyla insan dünyanın ağırlıklarını üstünden atmakta ve hafiflemektedir. Hafifleyen insan ise “uçabilme” kaabiliyetine sahiptir.

Yabancılaşmadan kurtulma, insandaki hayır güçlerin şer güçlere galabe çalması demektir. Böylelikle “Ondaki nihaysiz kabiliyet-i şer, nihaysiz kabiliyet-i hayra inkılab eder. Ahseni takvim kıymetini alır, ala-yı illiyyine çıkar.”⁷

İçindeki şer güçlere karşı mücadelesinde başarılı olan insan, elbette diğerleriyle olan ilişkilerinde de bir başkalaşım geçirecektir. Bu başkalaşım sayesinde insan diğerleriyle yarışmaktan vazgeçip, barışmaya karar vermektedir. Çünkü ya-

⁴ 23. Söz, Sh. 137.

⁵ 11. Söz, Sh. 47.

⁶ 23. Söz, Sh. 133.

⁷ 23. Söz, Sh. 137.

bancılıktan kurtulan insanın gözünde, her şey Rahman'ın bir tecellisi ve aynasıdır. Rahman'a duyduğu derin saygı ve O'na gösterdiği şükür, O'nun yaratıklarına da benzer şekilde davranmasına neden olmaktadır.

Netice olarak Said Nursi'ye göre bir yabancılaşma biçimi var ki, bu aşılamazsa insan hem kendine ve türüne hem de başka varlık kategorilerine yabancılaşmaktadır: O da insanın aşkın boyutu itibarıyla bağlı olduğu ve ait olduğu şeyi unutmasıdır. O'nu unuttuğu andan itibaren kendisini de unutmaktadır. Bu "unutma" problemi, ciddi bir oryantasyon sorununun başlangıcı olup, yabancılaşmayı beraberinde getiriyor. Yabancılaşmayı aşmak istiyorsak, yeniden aşkın boyutumuzu keşfetmek ve onu egemen kılmak zorundayız. Aksi takdirde bu yabancılaşma sürüp gidecektir.

* Bu çalışma, 24-26 Eylül 2000 tarihlerinde İstanbul'da düzenlenen Ufustar arası Bediüzzaman Said Nursi Sempozyumu'nda tebliğ olarak sunulmuştur.

Kaynakça:

Kaynaklı-Endeksli Risale-i Nur Külliyyatı, Bediüzzaman Said Nursi, I-II, Yeni Asya Yayınları, İstanbul 1994.